

بررسی دیدگاه زنان روستاهای هدف گردشگری شهرستان بینالود در مورد آثار گردشگری بر معیشت پایدار

محمدامین خراسانی*^۱، فرزانه مرکویی^۲

تهران- دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیای انسانی

Khorasani_ma@ut.ac.ir

چکیده

امروزه گردشگری روستایی نقش مهمی در توسعه اجتماعی - اقتصادی روستاها دارد و می‌تواند در استقلال اقتصادی، توانمند کردن زنان روستا و خلق فرصت‌های شغلی جدید نقش مهمی ایفا کند. به عقیده پژوهشگران رسیدن به اهداف توسعه پایدار روستایی بدون حضور نیمی از پیکره جامعه روستایی، یعنی زنان امری غیرممکن خواهد بود. با وجود اهمیت این موضوع، عوامل اجتماعی و فرهنگی مختلفی مانع از حضور زنان روستایی در عرصه فعالیت‌های اجتماعی می‌شود. ماهیت تحقیق حاضر، کاربردی و روش انجام پژوهش، توصیفی - تحلیلی و از نوع پیمایشی است. نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۱۵۱ نفر تعیین و برای انتخاب نمونه‌های آماری از روش تصادفی استفاده شد. تهیه داده‌های مورد نیاز این تحقیق مبتنی بر روش میدانی و جمع‌آوری آن از طریق پرسش‌نامه صورت گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده نیز از طریق نرم‌افزار SPSS انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد از آزمون کولموگروف اسمیرنوف، برای تعیین نرمال یا غیرنرمال بودن داده استفاده شده است. این مطالعه بیانگر آن است که گردشگری در بُعد مالی و فیزیکی و طبیعی اهمیت دارد، به طوری که زنان با گسترش گردشگری در این روستاها از تنوع درآمد و فرصت‌های ایجاد اشتغال و سطح رفاه بهتر و رضایت بیشتر بهره‌مند هستند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی، زنان روستایی، معیشت پایدار، شهرستان بینالود.

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.

مقدمه و بیان مسئله

امروزه این مسئله آشکار شده است که لازمه رسیدن به توسعه، توجه به روستاهاست و بخش روستایی به عنوان بخش پایه محسوب می‌شود. در واقع روستاها از فقیرترین و آسیب‌پذیرترین گروه‌های موجود در جوامع و به خصوص در کشورهای در حال توسعه هستند. فقر یکی از مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مسائل در مبحث توسعه محسوب می‌شود. با وجود این، به نظر می‌رسد راهبردهای گذشته در زمینه توسعه روستایی موفقیت‌آمیز نبوده و نتوانسته‌اند اهداف متعدد توسعه روستایی را در جامعه تأمین کنند، در نتیجه به فعالیت‌ها و رویکردی پایدار و جامع برای توسعه روستایی نیاز است (جمعه‌پور و احمدی، ۱۳۹۰: ۳۴) زنان یکی از مهم‌ترین گروه‌های اجتماعی مؤثر در فرآیند توسعه به‌شمار می‌آیند (صییده و دیگر همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱). شناخت توانایی‌های زنان و اعتقاد به نقش آنان در جامعه فرآیندی است که به تدریج در همه کشورهای در حال توسعه آغاز شده است، زیرا زنان به عنوان نیمی از جمعیت انسانی، نه تنها موضوع و هدف هر برنامه توسعه‌ای، بلکه به عنوان عامل پیشبرد اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه روستایی محسوب می‌شوند. در این بین، زنان نقش مهمی، به خصوص در جوامع روستایی در توسعه گردشگری ایفا می‌کنند، اگرچه ممکن است این موضوع مبهم یا حتی گاهی کم‌رنگ انگاشته شود.

زنان در زمینه‌های مختلف در این وادی فعالیت می‌کنند و شغل‌های نه‌چندان رسمی دارند. بخشی از این مشاغل، به طور مستقیم و بخشی نیز به صورت غیرمستقیم از گردشگری تأثیر می‌پذیرد. به عنوان مثال در کشور ما صنایع دستی، یکی از صنایعی است که زنان به صورت فعال در آن مشارکت دارند و با توسعه و رونق صنعت گردشگری انتظار می‌رود که فرصت‌های بیشتری برای اشتغال زنان ایجاد شود. هم‌اکنون بخش مهمی از شاغلان کارگاه‌های قالی‌بافی، گلیم‌بافی، سوزن‌دوزی و صنایع مرتبط با آن را زنان تشکیل می‌دهند و صنعت گردشگری می‌تواند به بهبود شرایط زنان در این حوزه کمک کند. با توجه به اینکه توانمندسازی زنان روستایی از راه‌های مختلفی امکان‌پذیر است، اما یکی از این راه‌های توسعه توانمندسازی زنان روستایی، تلاشی برای ارتقاء سطح اجتماعی و فرهنگی آنان است، زیرا امروزه در مباحث توسعه در سطح بین‌المللی بر حضور شهروند در فرآیند تدوین سیاست‌ها و اجرای آن‌ها تأکید می‌شود با این وجود مسلماً شهروندانی می‌تواند مشارکت داشته باشند که ظرفیت، قابلیت و توانمندی لازم را نیز دارا باشند. با ذکر این مهم و با توجه به اینکه توانمندسازی اجتماعی زنان روستایی از راه‌های مختلفی امکان‌پذیر است، اما یکی از راه‌ها، توسعه گردشگری روستایی در این نواحی است (چریم و دیگر همکاران/۱۳۹۷: ۴۶).

گردشگری به عقیده بسیاری از محققان، در مقایسه با دیگر بخش‌های اقتصادی مزایای بسیاری دارد که آن را به یک ابزار مؤثر برای از بین بردن فقر تبدیل می‌کند. امروزه فقر در جوامع روستایی از چالش‌های مهم است که ذهن بسیاری از صاحب‌نظران مسائل توسعه روستایی را به خود معطوف کرده است. از طرفی مبارزه با فقر شرط اساسی برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی است یکی از راهکارهای کاهش فقر روستایی، توسعه صنعت گردشگری در این نواحی است. به علاوه گردشگری صنعتی است که قابلیت‌های زیادی برای ایجاد کسب و کارها جدید دارد و می‌تواند به توسعه اشتغال زایی و کارآفرینی کمک کند. همه این‌ها از عوامل تشکیل‌دهنده اجزا معیشت پایدار روستایی هستند (عبدالله‌زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۹). در واقع به‌علت مشکلات تولید در بخش کشاورزی، متخصصان همواره بر اهمیت توسعه گردشگری روستایی تأکید کرده‌اند. معیشت تنها وسیله‌ای برای بقا نیست بلکه وسیله‌ای است که منابعی را فراهم می‌آورد که با آن مردم می‌توانند زندگی

خویش را ارتقاء داده و از آن لذت ببرند در این بین، گزینه‌های متعددی پیشنهاد شده است که یکی از آن‌ها رهیافت معیشت پایدار است (اکبرپور و همکاران، ۱۳۹۵). برای رسیدن به این هدف همواره رویکردها و پارادایم‌هایی طی دوره‌های مختلف توسط دانشمندان و نظریه‌پردازان ارائه شده است.

الگوهای معیشت پایدار روستایی، شامل ۵ مؤلفه اصلی سرمایه انسانی مانند: قابلیت اشتغال، سطح سواد، وضعیت سلامت و آموزش و مهارت‌های ساکنان روستا و تأثیرات گردشگری بر آن‌ها؛ اجتماعی مانند: سطح جرم و جنایت، جایگاه زنان، شبکه‌ها و ارتباطات اجتماع محلی، اعتماد میان ساکنان و تأثیرات گردشگری بر آن‌ها؛ اقتصادی مانند: وضعیت درآمد، اشتغال، زیرساخت‌های عمومی، خانه و سرپناه، فناوری و وسایل نقلیه؛ طبیعی، مانند: انواع منابع طبیعی، حاصلخیزی منابع طبیعی؛ و نهادی مانند: دسترسی به بازار گردشگری، تقسیم منافع عمومی حاصل‌شده، مشارکت در اداره روستا، نحوه تصمیم‌گیری برای روستا و بازتاب خواست مردم در تصمیمات سیاسی و تأثیرات گردشگری است که بهبود آن‌ها لازمه دستیابی به معیشت پایدار تلقی می‌شود. رویکرد معیشت پایدار یکی از رویکردهای تحلیلی جدید در زمینه توسعه روستایی است که در سال‌های اخیر به‌منظور توسعه روستایی و کاهش فقر مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین توسعه گردشگری، می‌تواند عامل مهمی در بهبود معیشت روستاییان و افزایش سطح درآمد آن‌ها در کنار کار کشاورزی و دامداری باشد.

علی‌رغم اینکه مطالعات گسترده‌ای در تأثیر گردشگری بر جنبه‌های مختلف توسعه روستایی از قبیل: مهاجرت، اشتغال، توسعه زیرساختی، کاهش فقر و... انجام شده است (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵)، در تحقیق حاضر، نقش گردشگری به‌مثابه استراتژی در ایجاد تنوع معیشتی و توسعه پایدار در منابع معیشت خانوارهای روستایی و نیز تأثیرات آن در ابعاد مختلف توسعه روستا، از طریق بررسی و پیمایش میدانی گردشگری در دهستان جاغرق مورد مطالعه قرار گرفته است و سؤال طراحی شده در این تحقیق، از دیدگاه زنان روستایی، وضعیت موجود گردشگری در دهستان جاغرق، چه تأثیری بر پایداری معیشت خانوارهای ایشان داشته است؟

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی و از نظر نحوه گردآوری اطلاعات و داده‌های لازم، از نوع روش‌های میدانی و کتابخانه‌ای است. در روش کتابخانه‌ای با مراجعه به کتب و مقالات فارسی و لاتین بخشی از اطلاعات لازم جمع‌آوری شده است، همچنین برای گردآوری داده‌ها در روش میدانی از پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهده استفاده شده که در دهستان جاغرق از توابع بخش طرقله، شهرستان طرقله - شاندیز انجام و با توجه به چارچوب معیشت پایدار تدوین شده است. تجزیه و تحلیل آماری پس از مرحله استخراج داده‌ها از طریق نرم‌افزار آماری SPSS انجام شده است. برای تعیین حجم نمونه، ابتدا از روش کوکران استفاده شده و پس از تعیین حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی، پرسش‌نامه‌های مورد نظر در این بخش در بین جامعه نمونه توزیع و به‌وسیله آنان تکمیل شد. پرسش‌نامه شامل ۶ گویه در باره شاخص انسانی (سطح تحصیلات، آگاهی و اطلاعات، نوآوری، بودجه خدمات پزشکی، خدمات آموزشی، فرصت‌های شغلی)، ۱۳ گویه در زمینه شاخص اجتماعی (ساختار مدیریت اجتماعی، روابط همسایگی، اعتماد و همکاری، ارتقاء سطح فرهنگ محلی، امنیت

جامعه میزبان، بهبود جایگاه زنان، تبادلات فرهنگی افراد محلی با گردشگران، اتحاد، آداب و رسوم مردم محلی، مشارکت افراد محلی در اجرای طرح‌ها)، ۱۶ گویه در زمینه شاخص مالی (افزایش درآمد، به وجود آمدن مشاغل فصلی، مشاغل متنوع، رونق انواع شغل‌های روستایی، رونق بازار محصولات بومی، افزایش قیمت محصولات محلی، افزایش ارزش خارجی، بهبود استانداردها در زندگی، افزایش پس‌انداز، دریافت وام و تسهیلات بانکی، افزایش ساخت و ساز، تولید صنایع دستی، اشتغال زنان، افزایش قیمت اراضی کشاورزی، رونق بازار محصولات، افزایش قیمت مسکن)، ۸ گویه در زمینه شاخص طبیعی (جاذبیت چشم‌انداز و مناظر روستا، توجه مدیران و مسئولان به محیط زیست، ایجاد ترافیک، آلودگی محیط طبیعی، آگاهی افراد نسبت به حفاظت از محیط زیست، افزایش بهداشت)، ۸ گویه در زمینه شاخص فیزیکی (کیفیت محیط سکونت، دسترسی به خدمات و امکانات، افزایش راه‌های مواصلاتی، بهبود حمل و نقل، کالاهای مصرفی بادوام، دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی، مرمت و احیای آثار تاریخی، افزایش مصالح مناسب)، ۵ گویه در زمینه شاخص فرهنگی (گسترش فعالیت‌های فرهنگی، جشنواره‌های فرهنگی، حفظ ارزش‌ها و سبک زندگی بومی، حفظ فرهنگ بومی)، ۳ گویه در زمینه شاخص نهادی (همکاری در توسعه گردشگری، مشارکت در مدیریت و اداره امور، سود برای همه اهالی روستا) است. بر اساس این فرمول حجم نمونه برابر ۱۵۱ نفر است.

گردشگری روستایی

امروزه گردشگری روستایی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود. جاذبه‌ها، امکانات و قابلیت‌های توسعه گردشگری در نواحی روستایی کشور ما بسیار متنوع و گسترده است. با این همه، تاکنون این جاذبه‌ها چندان شناخته و معرفی نشده و بهره‌برداری‌های لازم از آن‌ها به عمل نیامده است. در کل کشور، تاکنون بیش از ۳۵۶ روستای هدف گردشگری تعیین شده است و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مسئول تدوین و تهیه اطلاعات و آگاهی‌های لازم از ویژگی‌های این روستاها شده است (طالب و دیگر همکاران، ۱۳۸۷: ۳۲). گردشگری روستایی، می‌تواند سهمی در متنوع‌سازی اقتصادی و توسعه پایدار داشته باشد و با ایجاد اشتغال و درآمد موجب توسعه مناطق توسعه‌نیافته شود. گردشگری روستایی با ایجاد اشتغال، افزایش سطوح درآمد، افزایش سطح آگاهی‌های اجتماعی و ایجاد روابط اجتماعی گسترده بین جامعه میزبان و میهمان به حفاظت از میراث فرهنگی و محیط زیست طبیعی کمک می‌کند و با جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه و بهینه‌سازی بهره‌برداری از زمین در تحقق توسعه روستایی پایدار مؤثر است (شکوری و بهرامی، ۱۳۹۳: ۷).

اداره امور آمریکا در زمینه گردشگری روستایی تعریف زیر را ارائه کرده است: «دیدن مکانی غیر از مکان معمول کار و زندگی خود در خارج از محدوده شهری است، در زمانی که فعلیتی غیر از فعالیت کاری در منطقه مورد نظر انجام شود که هدف چنین دیدنی ممکن است تحقیق، درمان، مذهب و مانند این‌ها باشد» (فرهادیان و دیگر همکاران، ۱۳۹۴: ۳۵). گردشگری روستایی راهکاری سازنده برای توسعه روستایی است. گردشگری روستایی می‌تواند با یک مدیریت صحیح، به‌عنوان یک تجارت کوچک

در روستای مدّ نظر ابزاری برای افزایش اشتغال محلی و بهبود کیفیت محلی و بهبود در بهره‌وری، افزایش امکانات اجتماعی، کاهش مهاجرت روستاییان به شهرها، امکان بهره‌مندی روستاییان از معیشت پایدار و غیره را در راستای برنامه‌ریزی روستایی که مدلی عقلایی در راستای توسعه است، عمل‌کند (سجّادیان، سجّادیان، ۱۳۹۰: ۸۸). گردشگری روستایی، گریز شهرنشینان از شهرها به سمت فضاهای روستایی است و هر چه این فضا سنتی‌تر باشد، جذابیت بیشتری برای گردشگران دارد (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹: ۴). آنتونی دونت گردشگری روستایی را راهی از زندگی کسالت‌بار شهری برای بهره‌گیری از مواهب طبیعی و برخورداری از جاذبه‌های طبیعی در جنگل‌ها، مراتع و رودخانه‌ها می‌داند که در محیط روستایی با ارائه تسهیلات رفاهی و خدماتی همراه می‌شود (بمانیان، ۱۳۸۸: ۴۰).

رویکرد معیشت پایدار

رویکرد معیشت پایدار در اواخر دهه ۱۹۸۰، به‌عنوان رویکردی جدید به توسعه روستایی و با هدف کاهش و ریشه‌کنی فقر روستایی مطرح شد. در رویکرد مذکور، بر طرز تفکری جامع درباره کاهش فقر و توسعه روستایی تأکید شده است. در فرهنگ آکسفورد، معیشت پایدار وسیله‌ای حمایتی تعریف شده است که صرفاً برای مصرف و درآمد نیست، بلکه وسیله‌ای برای زندگی ایمن محسوب می‌شود. اولین بار چمبرز در دهه ۱۹۸۰ این مفهوم را مطرح کرد و کمیسیون جهانی توسعه و محیط زیست آن را به رسمیت شناخت. مفهوم مهم و مرکزی در ایده معیشت پایدار، ایمنی معیشت است که کمیسیون جهانی توسعه و محیط زیست آن را این‌گونه تعریف کرده است. معیشت به‌عنوان ذخایر کافی و جریانی از غذا و پول نقد تعریف شده است که برای تأمین نیازهای اساسی ضروری‌اند. منظور از امنیت نیز ایمنی مالکیت یا دسترسی به منابع و فعالیت‌های درآمدزاست که ذخایر و دارایی‌هایی را برای ختنی کردن خطر یا بهبود منابع تولید خانوار شامل می‌شود. امنیت معیشت پایدار را می‌توان از طریق مالکیت زمین، ماهیگیری، شکار، استخدام پایدار با حق‌الزمه کافی با مجموعه ثانویه از فعالیت‌ها در روستاهای مختلف به‌دست آورده است (شکوری، بهرامی، ۱۳۹۳: ۳). به‌طورکلی برداشت‌های متعددی از رویکرد معیشت پایدار وجود دارد. یک سیستم معیشت پایدار شامل ۵ عنصر کلیدی یعنی، سرمایه‌های معیشتی، ساختارها و فرآیندهای در حال تحول، آسیب‌پذیری‌ها، نتایج معیشتی و استراتژی‌ها یا فعالیت‌های معیشتی می‌شود (قدیری معصوم و دیگر همکاران، ۱۳۹۴: ۴).

چارچوب معیشت پایدار برای گردشگری

رویکرد معیشت گردشگری باید گسترده باشد و دارایی‌ها (اعم از: طبیعی، انسانی، اقتصادی، اجتماعی، نهادی) فعالیت‌ها و استراتژی‌های مرتبط یا غی مرتبط با گردشگری و دسترسی به آن‌ها برای امرار معاش را دربرگیرد. معیشت گردشگری پایدار، در بستر گردشگری جای گرفته است و در درون آن می‌تواند با آسیب‌پذیری‌های موجود سازگار شود. به پیامدهای معیشتی مدّ نظر که باید از نظر اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و نیز نهادی پایدار باشد، دست یابد و در عین حال، به معیشت دیگران

نیز آسیب نرساند؛ بنابراین گردشگری پایدار در مقصدی پایدار وجود داشته باشد. در این چارچوب بافت گردشگری شامل دو بافت خرد و کلان است. بافت کلان عوامل مرتبط با گردشگری در سطح مقصد را در نظر دارد. در بافت گردشگری افراد، دولت‌ها، سازمان‌های غیرانتفاعی، شرکت‌ها و گردشگران تعامل دارند و رفتار هر گروه به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر معیشت افراد اثر می‌گذارد که مجموع آن‌ها چیدمان و ساختار نهادی روستا را تشکیل می‌دهند. چیدمان نهادی، چگونگی روابط میان نهادهایی است که در نوعی تلاش مشترک درگیر هستند. در بافت گردشگری، افراد، دولت‌ها، سازمان‌های غیرانتفاعی، شرکت‌ها و گردشگران در تعاملند و رفتار هر یک از گروه‌ها ممکن است تأثیری مستقیم یا غیرمستقیم بر معیشت افراد داشته باشد. ساختار و چیدمان نهادی را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: ساختار نهادی - عمودی و ساختار افقی. ساختار نهادی - عمودی، ساختارها و نهادی دولتی را در سطح ملی، منطقه‌ای، محلی و سیاست‌ها و قوانین آن‌ها را در سطح کلان تحت تأثیر قرار می‌دهد. درحالی‌که چیدمان نهادی افقی در سطح محلی قرار دارد و تأثیر مستقیمی بر معیشت مردم محلی در سطح مقصد دارد. این ساختارهای نهادی افقی و عمودی از طریق مجموعه فرآیندهای برنامه‌ریزی در چگونگی وضعیت گردشگری و نقش آن در توسعه روستا دخالت می‌کنند (جمعه‌پور، احمدی، ۱۳۹۰: ۴۱). به‌طور خلاصه اثرات مثبت و منفی بر سرمایه‌های معیشتی روستاییان آورده شده است:

جدول (۱): اثرات مثبت و منفی گردشگری بر معیشت روستایی

نوع سرمایه	اثرات مثبت	اثرات منفی
نهادی	افزایش مشارکت ایجاد پیوند بین مردم و برنامه‌ریزان	افزایش فاصله بین مردم و برنامه‌ریزان تصویب برنامه‌ها بدون دخالت مردم
اقتصادی	ایجاد اشتغال رشد اقتصادی ایجاد درآمد مازاد ایجاد بازارهای جدید دسترسی به مقصدها بهبود منظر مقصد	نامناسب بودن مشاغل فصلی بودن مشاغل مرتبط با گردشگری تعرض‌های بیرونی فشار بر محیط زیست
اجتماعی	بهبود استانداردهای زندگی تغییر جوامع روستایی	مشکلات اجتماعی پراکنده شدن فضای جامعه
طبیعی	ارتقاء اخلاق محیط زیست تحقیق و توسعه	فشار بر محیط طبیعی کاهش دسترسی به منابع طبیعی
انسانی	آموزش و پیشرفت کاهش آسیب‌پذیری	رقابت ناعادلانه

منبع: قدیری معصوم و دیگر همکاران، ۱۳۹۳، ۷ به نقل از Mthembu, ۲۰۱۱: ۵۴-۷۸

گردشگری حاوی اثرات مثبت و منفی متعددی است و میزان یا چگونگی این اثرات بستگی به شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشور توریست‌پذیر و گردشگران ورودی خواهد داشت. اصولاً تصویرها و پنداشت‌های مردم مناطق و کشورهای مختلف نسبت به گردشگران متفاوت است. در بعضی نواحی گردشگر را متجاوز و استعمارگر می‌دانند؛ در برخی مناطق به آنان به چشم یک منبع درآمد نگریسته می‌شود؛ در برخی جای‌ها گردشگران را افرادی محقق و آگاه می‌دانند. در ایران نیز در مناطق مختلف نگرش‌ها و رفتارها نسبت به گردشگران متفاوت است که گاهی گروه‌های مردم نظرات و رفتارهای متفاوتی نسبت به گردشگران دارند (کینگ و همکارانش معتقدند کسانی که از فعالیت‌های گردشگران منافع شخصی به دست می‌آورند، آن را خیلی مثبت ارزیابی می‌کنند، اما کسانی که منافع شخصی عایدشان نمی‌شود، نگرش منفی دارند) (کاظمی، ۱۳۸۵: ۱۰۰).

زنان روستایی و معیشت پایدار

زنان با وجود دسترسی محدود نسبت به کنترل منابع حیاتی، به‌خصوص منابع طبیعی و فناوری در فرآیند تصمیم‌گیری در سطوح مختلف نقش دارند. مطالعات متمرکز در باره زنان و فناوری و نقش آن‌ها در گردشگری کمیاب هستند. این در حالی است که زنان با توجه به تجربه فراوانشان دارای پتانسیل زیادی برای کمک به امرار معاش موفق خانواده و پیشبرد گردشگری پایدار زیست محیطی در مناطق روستایی هستند. از این لحاظ، در روستاها نیز درحالی‌که زنان نقش‌های چندگانه در زمینه گردشگری دارند، پایه تجربی و مفهومی ضعیفی برای درک تجارب زنان و توسعه صنعت گردشگری وجود دارد. در مناطق روستایی نقشی به مراتب بیشتر از مردان در اقتصاد خانوار و فعالیت‌های درون منزل به عهده دارند و موجب رونق اقتصاد جامعه هستند.

زنان نیروی عمده برای ایجاد تحول و منبع بالقوه برای پیشبرد اقتصاد روستا و افزایش هر چه بیشتر نرخ رشد تولید محصولات غذایی هستند. اگرچه کشاورزی و دامداری به‌طور سنتی شغلی مردانه بوده، اما نقش زنان هرگز محدود به خانه و خانواده نشده است و زنان علاوه بر فعالیت‌های درون منزل، در بیرون (به کشاورزی، دامپروری، جنگلداری و غیره) نیز فعال هستند. اهمیت موضوع زنان در ایران، به‌ویژه مناطق روستایی از یک‌سو با محدودیت امکانات و منابع تولیدی و از سوی دیگر با رشد سریع جمعیت و انبوه بیکاران در فرآیند دستیابی به رشد و توسعه روستایی مواجه است. زنان روستایی در تمامی مراحل تولید محصولات کشاورزی و تولیدات دامی دودشادوش مردان به فعالیت می‌پردازند. به‌طورکلی، توسعه فرآیندی است چند بُعدی و دارای ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و مشارکت زنان روستایی در این فرآیند مشارکتی فعالانه و تأثیرگذار بوده است و مهم‌ترین جنبه این مشارکت تاکنون، بُعد اقتصادی آنان برای زنان روستایی بوده است. با اینکه ضرورت الزام اقتصادی اشتغال و مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی همواره در تاریخ پیشرفت جوامع بشری مطرح بوده است، لکن هنوز

در کشور ما بین زنان و مردان تعادل مطلوب و پذیرفته‌ای در این زمینه در فعالیت‌های مختلف ایجاد نشده است (کیاکجوری و غریبی، ۱۳۹۱: ۶).

محدوده مورد مطالعه

دهستان جاغرق، دهستانی از توابع بخش طرقله، شهرستان طرقله شاندریز در استان خراسان رضوی است و دارای ۵ روستای هدف گردشگری بوده که از جمله روستاهای مشهور آن می‌توان به: جاغرق و کنگ، دهبار اشاره کرد. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت دهستان جاغرق ۵۸۴۷ نفر بوده و دارای اقلیم کوهستانی است. اکثر مردم روستاها به شغل باغداری و دامپروری مشغول هستند و به دلیل همین شرایط مناسب محیطی و اقتصادی، گردشگران زیادی را به خود جلب می‌کند.

جدول ۲- جمعیت زنان روستاهای دهستان جاغرق، ۱۳۹۵

نام آبادی	جمعیت	زن	مرد
جاغرق	۲۴۱۲	۱۱۸۶	۱۲۲۶
کنگ	۱۴۶۳	۷۱۱	۷۵۲
نقندر	۸۵۵	۴۳۸	۴۱۷
کلاته آهن	۳۴۲	۱۸۰	۱۶۲
دهبار	۳۹۳	۱۹۲	۲۰۱

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۵

روستای کنگ: این روستا که آخرین نقطه مسکونی در محور رودخانه کنگ است، از شمال با روستای زشک، از جنوب و جنوب شرقی با روستاهای دهبار و جاغرق، از شرق با روستاهای نقندر در ارتباط است. این روستا در فاصله ۱۶ کیلومتری جنوب غربی شهر طرقله واقع شده است و از طریق جاده آسفالتی نقندر و با طی حدود ۸ کیلومتر راه آسفالتی به روستای کنگ می‌رسد که به نام ماسوله خراسان از آن یاد می‌کنند.

روستای جاغرق: در حدود ۵ کیلومتری جنوب غربی شهر طرقله قرار گرفته است و وسعت اراضی روستا حدود ۸۰۰ کیلومتر و طول رودخانه حدود ۲۵ کیلومتر و دره‌های فرعی همراه با قنات‌ها و باغ‌ها به طول ۲۰ کیلومتر است.

روستای دهبار: این روستا در بخش طرقله در فاصله ۱۴ کیلومتری طرقله واقع شده و یکی از مناطق قدیمی منطقه بوده است که دارای جاذبه‌های گردشگری همچون: رودخانه دهبار، مسجد امام علی، چنار کهن سال، حمام قدیم، سنگ‌نگاره‌ها، قلعه دهبار است.

روستای نقندر: این روستا در ۱۷ کیلومتری شمال غرب مشهد از توابع طرقله با مناظر بدیع در دامنه شمالی رشته کوه بینالود واقع شده است. این روستا از شمال به سر آسیاب و خادر و از جنوب به کنگ و از شرق به ابرده و از غرب به طرقله و جاغرق محدود می‌شود.

روستای کلانه آهن: در فاصله ۹ کیلومتری جنوب غربی شهرستان طرقله واقع شده است. این روستا از غرب به دهبار، شمال غربی به جاغرق، شمال شرقی به نقندر، مشرق به مایانات و جنوب شرقی به روستای ازغد منتهی می‌شود.

یافته‌های پژوهش

همان‌طورکه در جدول (۳)، ویژگی‌های مربوط به جنسیت شهروندان دیده می‌شود، با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرسش‌نامه، به لحاظ جنسیت در بین مردم محلی، از مجموع ۳۱۵ نفر جامعه آماری مورد مطالعه، ۵۲٫۱ درصد (۱۶۴) نفر را مردان و ۴۷٫۹ درصد (۱۵۱) نفر را زنان تشکیل می‌دهند. اطلاعات جمع‌آوری شده فراتر از این تحقیق است که علاوه بر مطالعه بر روی زنان، مردان روستاهای دهستان جاغرق هم مورد مطالعه قرار گرفتند، ولی در این تحقیق فقط به مبحث زنان پرداخته شده است.

جدول ۳: ویژگی‌های مربوط به جنسیت شهروندان

جنسیت			
درصد	فروانی	طبقات سنی	ردیف
۵۲٫۱	۱۶۴	مرد	۱
۴۷٫۹	۱۵۱	زن	۲
۱۰۰٫۰	۳۱۵	مجموع	

منبع: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۸

یافته‌های استنباطی

بر اساس آزمون تفاوت میانگین‌ها و نتایج ارائه شده در جدول شماره (۴) میانگین بُعد انسانی، مالی، اجتماعی، فیزیکی، طبیعی، نهادی بیشتر از حد متوسط است و از این نظر، گردشگری بر معیشت خانوار روستا تأثیرگذار بوده است، اما بُعد فرهنگی کمتر از حد متوسط است و تأثیرگذار نبوده است. در بررسی سطح معنی‌داری، عامل انسانی، مالی، فیزیکی، طبیعی، نهادی از ۰٫۰۰۰

کمتر از ۰,۰۵ است و تفاوت معناداری بین میانگین عامل با میانه نظری مشاهده می‌شود، اما تفاوت میانگین عوامل اجتماعی و فرهنگی از ۰,۰۵ بیشتر است و معنادار نیست. تنها بُعد فرهنگی است که کمتر از میانه نظری بوده و البته تفاوت معناداری را هم نشان نداده است، اما وضعیت دیگر ابعاد نشان‌دهنده اثرگذاری گردشگری بر معیشت پایدار در خانوارهای روستایی از دیدگاه زنان بوده است.

جدول ۴: نتایج آزمون تفاوت میانگین‌ها

سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره t	میانگین	تعداد	ابعاد
۰,۰۰۰	۱۵۰	۷,۲۹۸	۳,۲۵	۱۵۱	بعد انسانی
۰,۷۰۵		۰,۳۷۹	۳,۰۰۹		بعد اجتماعی
۰,۰۰۰		۸,۵۱۵	۳,۲۶		بعد مالی
۰,۰۰۰		۱۲,۴۷۳	۳,۳۷		بعد فیزیکی
۰,۰۰۰		۹,۳۳۲	۳,۳۴		بعد طبیعی
۰,۱۵۹		۱,۴۱۵-	۲,۹۴		بعد فرهنگی
۰,۰۰۰		۴,۹۱۷	۳,۲۳		بعد نهادی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

نتیجه‌گیری

زنان نقش بسیار ارزشمندی در توسعه گردشگری روستایی دارند. این گروه از جوامع روستایی با مشارکت در ارائه خدمات بومی به گردشگران هم می‌توانند در ترویج فرهنگ خود مؤثر باشند و هم در ایجاد معیشت پایدار برای خانواده نقش بسیار پررنگی ایفا کنند. در این میان، نقش زنان روستایی، به‌عنوان اهرم مهم و نیروهای پیش‌برنده اساسی در جامعه روستایی، سال‌هاست که در توسعه به‌عنوان موضوعی بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته و توجه جدی جهانیان را به خود جلب کرده است و زمینه‌های لازم را برای توجه هر چه بیشتر به مسائل زنان فراهم کرده است. در کشور ما مشکلات فرهنگی ریشه در تفکرات کلیشه‌ای و کم بودن قدرت اقتصادی زنان روستایی دارد و دولت و سازمان‌های مردم‌نهاد باید سیاست‌هایی اتخاذ کنند که علاوه بر توجه به نقش زنان در تولید محصولات زراعی، دسترسی آنان را به منابع، اعتبارات مالی، فناوری، بازاریابی محصولات، آموزش و ترویج افزایش دهد (روشن‌نیا و دیگر همکاران، ۱۳۹۴: ۹۶).

از آنجا که شغل اصلی روستاییان بخش طبقه باغداری است، بیشتر زنان روستاهای دهستان جاغرق به کارهای باغداری و خانه‌داری مشغول‌اند. علاوه بر آن، با اجاره دادن خانه‌های خود به‌عنوان اقامتگاه بوم‌گردی و غذا پختن برای گردشگران و با جمع‌آوری و خشک کردن گیاهان دارویی و فروختن به آن‌ها، درآمد اضافی کسب و به اقتصاد خانواده کمک می‌کنند. در

گردشگری روستایی، آشنایی با محصولات و تولیدات سنتی و روش تولید آن، زبان و لهجه‌ها، مکان‌های تاریخی و مناظر طبیعی و تمامی نشانه‌ها و علائم فرهنگی آن ضرورت دارد. یافته‌های حاصل از تحقیق حاکی از این است که زنان روستایی وقت زیادی برای پرداختن به امور متنوع گردشگری روستایی از قبیل تولید: انواع صنایع دستی (سبدهافی و قالی‌بافی) و همچنین انواع غذاهای محلی، فروش محصولات باغی و گیاهان دارویی دارند.

مراجع

- جمعه‌پور، محمود، احمدی، شکوفه، (۱۳۹۰)، تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ)، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره یکم، بهار ۱۳۹۰، صص ۳۳-۶۳.
- چریم، محسن، جولا، غلامرضا، خدادادی، مصطفی (۱۳۹۷)، بررسی نقش گردشگری در توانمندسازی اجتماعی زنان روستاهای ادغام شده به شهر (کوی وهب شهرستان شوش استان خوزستان، پژوهش‌های گردشگری و توسعه پایدار، سال اول، شماره ۱، صص ۵۳-۴۵).
- حجی‌پور، محمد، روستا، محمدامین، (۱۳۹۲)، توسعه گردشگری و احیای نقش زنان در اقتصاد روستایی (روستای آتشکده- شهرستان فیروزآباد)، اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار، محل برگزاری دانشکده شهید مفتاح همدان.
- روشن‌نیا، داود، خادمی، رقیه، کردی، لیلا، صلحی فام اصل، ژیللا (۱۳۹۴)، بررسی نقش زنان روستایی در توسعه و موانع و محدودیت‌های آنان، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی کار و جامعه، شماره ۱۹۰، صص ۸۲-۹۸.
- سجادیان، ناهید، مهیار، سجادیان، (۱۳۹۰)، امکان‌سنجی کوهپیمایی تفریحی - ورزشی در جهت گردشگری روستایی استان مازندران با بهره‌گیری از GIS، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۳، صص ۸۵-۱۰۰.
- سجاسی قیداری، حمدالله، صادقلو، طاهره، شکوری فرد، اسماعیل، (۱۳۹۵)، سنجش سطح دارایی‌های معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۱، صص ۲۱۵-۱۹۷.
- شکوری، علی، بهرامی، شقایق (۱۳۹۳)، مطالعه تأثیر گردشگری روستایی بر کاهش فقر از منظر معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای قلعه نو و کلین شهرستان ری، توسعه روستایی، دوره ششم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۳).
- صیده، طیبه، اشراقی سامانی، پور سعید، علیرضا (۱۳۹۴)، عوامل مؤثر بر توانمندی شغلی زنان روستایی (مطالعه موردی: شهرستان ایلام)، راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال دوم، شماره ۴، صص ۲۱-۱۱.
- طالب، مهدی، بخشی زاده، حسن، میرزایی، حسین (۱۳۸۷)، مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۱، شماره ۴، صص ۲۵-۵۲.
- عبدالله زاده، غلامحسین، شریف زاده، خواجه شاهکویی، علیرضا (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری سال چهارم، شماره ۱۵، صص ۱۶۹-۱۴۸.

- فرهادیان، همایون، فاضل ساعتچی، معصومه، عباسی، عنایت، خسروانی، فرهاد(۱۳۹۵)، بررسی اثرات مختلف گردشگری در توسعه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان رامسر)، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۹، شماره ۱، صص ۲۷-۵۲.
- قدیری معصوم، مجتبی، رضوانی، محمدرضا، جمعه پور، محمود، باغبانی، حمیدرضا(۱۳۹۴)، سطح بندی سرمایه‌های معیشتی در روستاهای گردشگری کوهستانی (مطالعه موردی: دهستان بالا طالقان در شهرستان طالقان)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۲، صص ۱۸-۱.
- کاظمی، محمد(۱۳۸۵)، مدیریت گردشگری، تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
- کیاکجوری، ناود، غریبی، نجمه(۱۳۹۲)، ردپای زنان روستایی و مشاغل آنان در دنیای گردشگری، اولین همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران زمین.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- Mthembu, M. J.Barney, (۲۰۱۱), Rural Tourisms a Mechanism for Poverty Alleviation in KWAZULU – NATAL:The Case of BERGVILE. A thesis submitted to the Faculty of Artd in partial fulfillment of the rwquirements for the degree for Doctor of Philosophy in the Department of Recrwation and Tourism, at the University of Zululand.